

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת ויקהל, תשע"ו
מספר 1160

בית הספר ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

בצלאל ואהליאב – מנהיגות משבט יהודה ומשבט דן יהודה זולדן

מנהיגים משני שבטים, מיהודה ומדן, הובילו יחדו במספר תחנות משמעותיות בהיסטוריה של עם ישראל.

בצלאל ואהליאב בוני המשכן

בצלאל בן אורי בן חור משבט יהודה נבחר לבנות את המשכן, ואליו צורף גם אהליאב בן אחיסמך משבט דן (שמ' לא:ב-ו; לה:ל-לה). בפרשתנו הם מופיעים גם כשווים: "וַעֲשֵׂה כְצֶלְאֵל וְאֶהְלִיאֵב... וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל-בְּצֶלְאֵל וְאֶל-אֶהְלִיאֵב" (שמ' לו:א-ב). מה מיוחד בחיבור שבין בצלאל לאהליאב? רש"י (שמ' לה:לד) פירש:

ואהליאב - משבט דן, מן הירודין שבשבטים מבני השפחות, והשוהו המקום לבצלאל למלאכת המשכן, והוא מגדולי השבטים, לקיים מה שנאמר: "וְלֹא נִפְרָשׁוּעַ לְפָנֶי-דָל" (איוב לד:יט).
שבט יהודה הוא שבט המלכות, ודן מבני השפחות. שבט יהודה עמד בראש המסע של עם ישראל במדבר (במ' י:יד), ודן היה המאסף לכל המחנות (שם:כה). בחירת שניהם מסמלת את חיבור כלל ישראל מקצה לקצה, וכך הסביר זאת הרב צדוק הכהן מלובלין:
וזה שזיווג ה' יתברך במעשה המשכן הגדול שבשבטים שהוא יהודה שיצא ממנו משיח והירוד שבשבטים משבט דן, לפי שהקטן והגדול שווין לפני המקום. וכן המקדש נעשה בשני שבטים אלו שלמה מיהודה וחירם מדן... והיינו שהגדול והקטן שווין לפני המקום וכל אחד יש לו דבר אחד שבזה הוא נכתר בכתר על כל ישראל (פרי צדיק – שמות, פרשת שקלים).

דן גור אריה יהודה

השילוב או התיאום בין שני השבטים היה עוד קודם בניין המשכן. ע"פ המדרש, כך אירע כאשר ביקש יוסף להשאיר אצלו את בנימין לאחר שהגביע נמצא באמתחתו:
מיד כעס יהודה ושאג בקול גדול. והלך קולו ארבע מאות פרסה, עד ששמע חושים בן דן וקפץ ובא אצל יהודה ושאגו שניהם וביקשה ארץ מצרים ליהפך. עליהן אמר איוב: "שֶׁאֲגַת אַרְיָה וְקוֹל שְׁחַל וְשִׁנֵי כְּפִירִים נִתְעוּ" (איוב ד:י). "שאגת אריה" זה יהודה, דכתיב: "גור אַרְיָה יְהוּדָה" (בר' מט:ט), "וקול שחל" זה חושים בן דן, ששניהם משולים כאריה שנאמר (דב' לג:כב): "דָּן גּוֹר אַרְיָה יִזְנֶק מִן-הַפֶּשֶׁן" (בראשית רבה, ויגש פרשה צג:ז).
יהודה ודן הם שני שבטים שכינויים הוא "גור אריה". מנהיגות איתנה ונחושה, והיחלצות אמיצה לטובת אחרים.

* הרב ד"ר יהודה זולדן הוא מפקח מרכזי להוראת תלמוד ותושבע"פ בחינוך הדתי ומרצה במדרשה לנשים באוניברסיטת בר אילן.

שלמה וחירם בוני בית ראשון

כשנבנה המקדש בפעם הראשונה במקומו הקבוע בירושלים, היה חיבור נוסף בין שבט יהודה ושבט דן. שלמה המלך הוביל את בניין בית המקדש הראשון, והבנאי שבנה את הבית היה חירם, שאמו משבט דן ואביו מנפתלי (מל"א ז:יד; דבהי"ב ב:יג). במדרש נמצא הקבלה בין בוני המשכן לבין בוני הבית הראשון:

"בְּיָאֵשָׁה אֶלְמִנָּה הוּא" (מל"א ז:יד), וכתוב: "בְּיָאֵשָׁה מִן־בְּנוֹת דָּן" (דבהי"ב ב:יג). אמר ר' לוי בשם ר' חייא בר חנינא: אתה מוצא כשנעשה המשכן, שני שבטים היו שותפין במלאכתן, שבטו של יהודה בצלאל, שבטו של דן אהליאב בן אחיסמך. וכן במלאכת בית המקדש "בן אשה (אלמנה הוא ממטה) [מן בנות] דן", ושלמה בן דוד למטה יהודה (ילק"ש, מלכים א רמז קפה). רש"י (שם) הסביר את סיבת החיבור בין השבטים:

ומה צריך לייחס מאיזה שבט היה אביו ואמו? זהו שכתוב "דְּיַנַּי אֶל־לְהִים" (בר' ל:ו) וגם "נִפְתָּוִלִי אֶל־לְהִים נִפְתָּלְתִּי" (שם:ח). אמרה רחל: מעתה עקמתי פתולים, עקמומיות עשיתי עד שאני יכולה לדמות עצמי ללאה אחותי. אם לאה תתפאר בבצלאל בנה שיעשה המשכן יצטרך להשתתף במלאכתו אחד מבני דן שנאמר "וְאִתּוֹ אֶהְלִיאֵב בֶּן־אֲחִיסָמֶךְ לְמִטֵּה־דָן" (שם' לח:כג), ואם שלמה בן אחותי יבנה בית המקדש צריך להשתתף עמו מבני דן ונפתלי.

הנימוק הוא בשל חשש לקנאה ומתח בין השבטים. ההדגש הוא בחיבור הקצוות שבין שבטי ישראל - המשובח והירוד - כבא לומר שכל השבטים שותפים בבניין המשכן. הראי"ה קוק ראה בחיבור הזה שבין שני השבטים ממד נוסף: חיבור נכון ומדויק שבין קודש לחול. את חיי החולין יש לרומם ולהעניק להם ממדים של תוכן וקדושה, וצריך גם ליצור את התנועה ההפוכה: ליישם ולממש בחיים את הערכים הגדולים הללו, כלשונו: "מאוצר החול אל רום מבוע הקדש, אבל אתו צריך להיות מלווה גם כן הכח השואב ממעינות הקדש ומשקה את החול. בצלאל ואתו אהליאב עשו את כל אשר ציווה ה' את משה" (אורות הקדש א, עמ' סט).

שמשון - אביו מדן ואמו מיהודה; מלך המשיח - אביו מיהודה ואמו מדן

שמשון, אחד המיוחדים שבשופטים, שילב בין השבטים באופן אחר: אביו מדן ואמו מיהודה, וכך מוסברת במדרש עובדת היותו מצרעה שנמצאת בנחלת שבט דן וגם בנחלת שבט יהודה (במדבר רבה [וילנא] פרשת נשא פרשה י, ה):

"מִמִּשְׁפַּחַת הַדְּנַי" (שופ' יח:יד). לפי שצרעה היה ליהודה, כדכתיב: "אֲשַׁתָּאוֹל וְצָרְעָה וְאֲשַׁנָּה" (יהו' טו:לג), וצרעה היה לדן: "וַיְהִי גְבוּל נַחֲלָתָם צָרְעָה וְאֲשַׁתָּאוֹל" (שם יט:מא). לפיכך צריך לפרש שהיה "ממשפחת הדני". אינו אומר משבט אלא "ממשפחת הדני". מלמד שהיה אביו מדן ואמו של מנוח מיהודה. ועל זה אמר יעקב: "דָּן דָּיִן עִמּוֹ כְּאֶחָד שְׂבָטֵי יִשְׂרָאֵל" (בר' מט:טז), כמיוחד שבשבטים זה יהודה. לכך הקישו ליהודה שמארץ יהודה היה ואמו היתה מיהודה. וכן מנוח היה מדן ואשתו היתה מיהודה. נמצא שמשון בא משבט דן ומשבט יהודה שכך אמרו אמיה דשמשון - הצללפוני שמה, והיא מיוחסת על שבט יהודה שנאמר: "וַיִּשֶׂם אֲחֻתָּם הַצֵּלְלָפוֹנִי" (דבהי"א ד:ג).

במדרש אחר המסר הוא שכך יהיה גם לעתיד לבוא בייחוסו של מלך המשיח:

"גור אריה יהודה" זה משיח בן דוד, שעתיד לצאת משני שבטים, אביו מיהודה ואמו מדן. ובשניהם כתיב "גור אריה", בדין כתיב "דָּן גֹּר אֲרִיָּה" (דב' לג:כב), וביהודה כתיב "גֹּר אֲרִיָּה יְהוּדָה" (מדרש אגדה [בובר] בראשית, פרשת ויחי פרק מט).

יש מצבים שבהם שני הכוחות הללו מתרכזים באישיות אחת, על מנת להפיק את העצמה הנדרשת שמאגדת ומאחדת את השבטים מקצה לקצה, ואת החומר והרוח, הקודש והחול.

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
הדף מופיע באינטרנט באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן
בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>
כתובת המייל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' עמוס פריש
עורכת לשון: רחל הכהן שיף